

Az elektronikus kötelesepéldányok könyvtári szolgáltatása*

A számítógépes állomány formájában megjelenő, non-print kiadványok könyvtári forgalmazása és kölcsönzése összetett feladat. Jelen írás a témának egy szűkebb szegmensével kíván foglalkozni, jelesen a dokumentumtípusok egy jól körülhatárolt köre, a nem fizikai hordozón megjelent, távoli hozzáférésű vagy letölthető (online) kiadványok, mindenekelett az elektronikus könyvek és folyóiratok kötelesepéldányainak könyvtári szolgáltatásával. A kérdésnek – egymással összefüggésben álló – jogi és műszaki aspektusai egyaránt vannak; ezúttal az előbbieket igyekszem górcső alá venni.

Az elektronikus kiadványok (e-könyvek) könyvtári szolgáltatásáról általánosságban

Az e-könyvkölcsönzés kulcsproblémái

Stéphanie Michaux szerint [1] öt kulcsprobléma hathatós kezelésére kell felkészülnie annak, aki szeretné létrehozni a digitális tartalmak, mindenekelett az e-könyv jellegű kiadványok könyvtári kölcsönzésének életképes modelljét. Az alábbiakban e problémák rövid ismertetésére vállalkozom, esetenként kitérve a kötelesepéldányok szolgáltatásával való összefüggéseikre is.

E-könyvek átfogó katalógusa

Mivel az elektronikus könyvek jelen formában, különböző szolgáltatási felületeken, kiadói, terjesztői platformokon keresztül történő hozzáférhetővé tétele komoly akadályt jelent a művek egységes felületen történő, felhasználóbarát könyvtári szolgáltatásában, elengedhetetlenül szükséges egy globális e-bookkatalógus létrehozása. (A problémafelvetés az elektronikus kötelesepéldányok szolgáltatásának kérdéskörét kevésbé érinti, hiszen a kötelesepéldány-jogosult intézmények a tartalmakat saját webes felületükről, illetve online katalógusukból szolgáltatják.)

Az e-könyvek hozzáférhetősége

A hozzáférhetőség kapcsán Michaux a DRM-technológia alkalmazására, az e-könyv olvasó készülékek és formátumok sokféleségére, az ezzel kapcsolatos kompatibilitási nehézségekre, vala-

mint mindezeknek a felhasználók számára elretentő hatásaira hívja fel figyelmünket.

Mi a garancia a kalózkodás ellen?

Hogyan lehet megnyugtató választ adni a kiadói aggodalmakra? – teszi fel a kérdést Michaux. Szerinte az állományok letölthetőségétől és az emiatt bekövetkező bevételkieséstől való félelmek azok, amelyek a legnagyobb mértékben lassítják az e-könyvek könyvtári kölcsönzésének elterjedését, és ugyaninnen eredeztethető az elektronikus kötelesepéldányok beszolgáltatásának nem kielégítő, hiányos volta is. Ez a bizalmatlanság az oka annak is, hogy a kiadók egy része korlátozottan vagy egyáltalán nem hajlandó e-könyveket értékesíteni a könyvtáraknak. [2] Jó hír e téren, hogy az amerikai Penguin, amely korábban hasonló okokból felfüggesztette a könyvtárakkal való ilyen irányú együttműködését, egy kísérleti programba kezdett, amelynek keretében e-könyveiket, hat hónappal azok megjelenését követően, elérhetővé teszik egyes nyilvános könyvtári rendszerek számára. [3]

Ehhez hasonló megoldási javaslat merült fel az Egyesült Királyságban is a kötelesepéldányok könyvtári szolgáltatásával kapcsolatban: „Sok kiadó gondolta azt, hogy a kereskedelmi céllal készült anyagok beszolgáltatását a megjelenéshez

* A cikk alapjául szolgáló vitaindító előadás a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 44. Vándorgyűlésén hangzott el, Győrben, 2012. július 13-án, az MKE Jogi Szekció által szervezett „Elektronikus kötelesepéldány-szolgáltatás” című kerekasztal-beszélgetés keretében.

képest késleltetni kell. Ezt a könyvtárak nem így látják: kompromisszumos megoldás lehet a gyors beszoigáztatás kombinálása az embargóval. Ez azt jelenti, hogy az előállítók rögtön beszoigáztatják a tárolókönyvtárnak az adatbázisaikat, a könyvtár viszont csak egy meghatározott idő után szozgáltathatja azokat, így nem sérülnek a kereskedelmi érdekek.” [4]

Gyorsan változó technológia

Miért investáljunk egy olyan termék beszerzésébe, amely a technológia gyors elavulása miatt két-három év múlva használhatatlanná válik? Ez a kérdés a kötelezpéldányok kapcsán másként merül fel, hiszen a kötelezpéldány-jogosult intézmény kötelezettsége, hogy gondoskodik a beszoigáztatott dokumentumok archiválásáról, hosszú távú megőrzéséről, és ezzel összefüggésben az adatmigrációról, illetve az elavulás problémájának hatékony kezeléséről. Megjegyzendő, hogy ez a kötelezpéldányok előállítóinak – is – elemi érdeke.

A szerzők díjazása

Létre kell hozni a szerzői jogdíjak kezelésének, elosztásának jól működtethető, fenntartható modelljét. (Mérlegelésre szorul, hogy indokolt-e a kötelezpéldányok kiemelése ebből a modellből.)

Az e-könyvkölcsönzés modelljei

Michaux három, a könyvtári világban jelenleg alkalmazott e-könyvkölcsönzési modellt azonosít:

1. Pay-per-use – a könyvtár a kölcsönzések száma alapján kalkulált havi díjat fizet a szozgálatónak.
2. Rent-to-own – a könyvtár egy meghatározott ideig csupán kölcsönzési joggal rendelkezik az állomány felett, mielőtt annak tulajdonosává válna.
3. Licenc – a könyvtár a kiadvány licencelésével korlátozott számú kölcsönzési lehetőséget vásárol magának.

A hazai jogi szabályozás ellentmondásossága

A vonatkozó hazai jogszabályok eltérő értelmezéseket tesznek lehetővé mind a kiadványok előállítóinak (szűkebb értelemben: a kiadóknak) a kötelezettségei, mind pedig a könyvtárak (tágabb értelemben: a felhasználók) jogainak tekintetében.

A beszoigáztatási kötelezettség

A probléma

A 60/1998. Korm. Rendelet a sajtótermékek kötelezpéldányainak szozgáztatásáról és hasznosításáról egyfelől rendelkezik az elektronikus dokumentumok beszoigáztatásának kötelezettségéről (3. § (2)), másfelől azonban nem fogalmaz kellő egyértelműséggel a dokumentumtípus mibenlétével kapcsolatban. [5] A 19. § fogalom meghatározásában (b)) ugyanis ezt olvashatjuk: „*elektronikus dokumentum: a csak számítógéppel olvasható (mágneslemezen, CD-ROM-on vagy egyéb digitális formában megjelenő) dokumentum, beleértve azt a szoftvert is, amely az elektronikus dokumentum része, illetve annak használatához szükséges*”.

Jóllehet az „*egyéb digitális formába*” joggal beleérthetnénk a távoli hozzáférésű dokumentumokat is, a rendelet melléklete ezeket nem, csupán a fizikai hordozón megjelenteket sorolja fel a három példányban beszoigáztatandó sajtótermékek között.

A letölthető e-könyvek vagy *Print On Demand* típusú termékek, illetve általában a távoli hozzáférésű dokumentumok vonatkozásában tehát a szabályozás nem egészen egyértelmű, habár, ami az előbbieket illeti, érdemes felhívunk a figyelmet a rendelet 3. § (4) bekezdésére, amelynek értelmében „*kötelezpéldányokat kell szozgáztatni a sajtótermékek minden kiadási és előállítási változatából (beleértve az elektronikus változatot is), kivéve a tárgyevi változatlan utánnyomásokat*”. Az elektronikus kiadási változatra a melléklet is tartalmaz utalást.

A rendelet szövegéből egyenesen következik tehát, hogy az e-könyveket, amennyiben egy nyomtatottan megjelent kiadvány elektronikus formában megjelenő (kiadási) változatai, a kiadó (előállító) köteles beszoigáztatni. Sőt, köteles az elektronikus előállítási változatokat is eljuttatni az *Országos Széchényi Könyvtárba*. (Arról, hogy mennyiben ördögtől való ötlet, ha a kiadókat e kvázi kéziratoknak/korrektúráknak a beszoigáztatására kötelezzük, lásd alább, a nemzetközi gyakorlatról szóló fejezetet.)

A megoldás

A problémának ez a része egy tiszta helyzetet teremtő, az elektronikus kötelezpéldányok vonatkozásában világosan fogalmazó kötelezpéldány-

rendelet megalkotásával viszonylag egyszerűen orvosolható (lenne). A jogszabálynak, a nemzetközi mintákat is alapul véve, azokból okulva, a gyorsan változó technikai környezethez való adaptálhatóság szükségességét tudatosítva, megfelelő általánossággal kell meghatározni mindazon tartalmak/dokumentumok/kiadványtípusok halmazát, amelyre a hatálya kiterjed.

Ez az elvárásunk teljes mértékig összhangban van az 1998-ban Koppenhágában megrendezett fórum, az „*International Conference on National Bibliographic Services*” (Nemzetközi Konferencia a Nemzeti Bibliográfiai Szolgáltatásokról) során megfogalmazott ajánlások közül a következővel: „A kötelességi példány törvényeknek vagy törvény értékű rendeleteknek meg kell határozniuk a kötelességi példány-szolgáltatás célját, biztosítaniuk kell, hogy a beszerzett példányok alkalmasak legyenek a leírt célok elérésére; *szóhasználatukban és szövegezésükben olyan átfogónak kell lenniük, hogy felöleljék a már létező, információértékkel bíró dokumentumtípusokat és azokat is, amelyeket a későbbiekben fejlesztenek ki*; tartalmazzák a törvény betartásához szükséges intézkedéseket” [6] (kiemelés tőlem, D. Sz.).

Érdekes e helyütt felidéznünk a francia *Code du patrimoine* vonatkozó cikkelyét (Article L131-2) is, amely szerint kötelességi példány-szolgáltatási kötelezettség alá tartozik „*minden, a nyilvánosság felé elektronikus formában közvetített jel, jelzés, írás, kép, hang, avagy bármilyen jellegű üzenet*”. [7]

Egy másik példa az átfogó megfogalmazásra az 1997-es dél-afrikai kötelességi példány-törvényből: „*bármely objektum, amely szöveges, grafikus, vizuális, hangzó vagy más, érthető formában információt tárol vagy közvetít valamilyen médiumon, valamint egy dokumentumnak bármely verziója vagy kiadása, amely az előzőek tartalmától, érthetőségétől vagy fizikai megjelenítésétől jelentős mértékben eltér, önálló dokumentumnak tekintendő; a médium magában foglalja mindazokat az eszközöket, amelyeket információk tárolására és közvetítésére használnak, következésképpen olvasásra, meghallgatásra vagy megtekintésre szánnak*”. [8]

A digitális kötelességi példányok könyvtári szolgáltatása

A probléma

Jóval összetettebb az elektronikus kötelességi példányok könyvtári szolgáltatásának kérdése. Ennek

az előző problémával való összefüggése abban áll, hogy az előállítók nem látják tisztán, mi történik az általuk elektronikus kötelességi példányként beszerzett fájlokkal, és ezért elmulasztanak eleget tenni – a számukra amúgy sem teljeséggel egyértelmű – jogszabályi kötelezettségüknek.

Nézzük, hogy a jogalkalmazásnak milyen lehetséges esetei olvashatók ki a jelenleg érvényes jogszabályokból!

Megengedő jogértelmezés

A könyvtári felhasználás számára tágabb teret engedő, megengedőbb jogértelmezés a szerzői jogi törvény [9] alábbi passzusain alapul:

„**35. §** ...

(4) Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

- a) tudományos kutatáshoz vagy archiváláshoz szükséges,
- b) nyilvános könyvtári ellátás vagy a 38. § (5) bekezdésében meghatározott felhasználás céljára készül,
- c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóiratcikkéről belső intézményi célra készül, vagy
- d) külön törvény azt kivételes esetben, meghatározott feltételekkel megengedi.

...

„**38. §** ...

(5) A felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás hiányában a nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmények, muzeális intézmények, levéltárak, valamint közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumok gyűjteményeinek részét képező művek az ilyen intézmények helyiségeiben ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyőjén tudományos kutatás vagy egyéni tanulás céljára a nyilvánosság egyes tagjai számára szabadon megjeleníthetők, és ennek érdekében – külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel – a nyilvánosság említett tagjaihoz szabadon közvetíthetők, ideértve a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tételt is, feltéve, hogy az ilyen felhasználás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.”

A megengedő jogértelmezés tehát a citált jogszabályi helyek alapján abból indul ki, hogy

- 1) az elektronikus kötelezpéldány formájában beszoigálatott műről bizonyos, a törvényben körülhatárolt esetekben másolatok készíthetők, valamint
- 2) az elektronikus kötelezpéldányok a gyűjtemény részét képező műként a könyvtár belső helyiségeiben, terminálokön keresztül megjeleníthetők.

A meghatározott célú többszörözés és a zárt, dedikált hálózaton történő megjelenítés lehetőségéből adódik a szabad felhasználásnak az az egészen tág értelmezése, amely szerint a beszoigálatott művek egyes példányai egyidejűleg több – kötelezpéldányra jogosult vagy nem jogosult – könyvtárban is hozzáférhetővé tehetők, és egy időben, egyszerre több terminálon keresztül, korlátlan számú felhasználó számára jogszerűen szoloigálatathatók.

E jogértelmezés képviselői tehát azzal érvelnek, hogy a terminálokön való megjelenítés a dokumentumról a törvényi szabályozással összhangban (35. § (4)) készített másolatnak tekinthető, amely másolat pedig, ugyancsak a törvényvel összhangban (38. § (5)), szabadon hozzáférhetővé tehető.

A feltevés első részével kapcsolatban azonban érdeemes megjegyyezni, hogy *Tóth Péter Benjamin* a digitális könyvtár és a szerzői jog viszonyáról készített tanulmányában [10] felhívja a figyelmet a jogirodalom azon álláspontjára, amely szerint az Sztj. 35.§ (1) értelmében a szoftverek és a számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisok nem másolhatók, még archiválási célból sem. Ahogy a szerző fogalmaz: *„Kiemelendő, hogy a kizárólag internetes periodikumok – mivel azok számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisnak tekintendők – ez alapján az előállító engedélye nélkül nem archiválhatók.”* Fontos továbbá, hogy a nyilvános könyvtárakat csupán a könyvtárközi kölcsönzés (vö. Sztj. 40.§) és a helyszíni olvasás tekintetében illeti meg a többszörözési jog, azaz – újabb idézet a tanulmányból –: *„az archiválás megtörténhet, de az esetleges további felhasználásokért (így pl. az olvasók részére történő tartós digitális másolatkészítésekért) már engedélyt szükséges kérni.”* A helyszíni olvasás vagy a könyvtárközi kölcsönzés kitüntetett esete, természetesen, lehet a fent említett megengedő jogértelmezés szerinti, dedikált hálózaton keresztül történő szoloigálatás. Az adatbázisszerű kiadvá-

nyok ilyen módon való hozzáférhetővé tétele ugyanakkor továbbra is kérdéses marad (vagy fogalmazzunk úgy: nem lehetséges).

Ez az a pont, ahol beleütközünk egy újabb jogszabályi anomáliába: abba, amely abból következik, hogy a magyar jogrendszer a kötelezpéldányokat nem emeli ki kellő módon a többi (más célból, másként szerzeményezett) könyvtári dokumentum közül, s nem határoz meg velük kapcsolatban külön szoloigálatási feltételeket (lásd erről bővebben a külföldi gyakorlatot). A hatályos rendelet ugyanis nagyvonalúan úgy fogalmaz, hogy (11. § (1)) *„Az OSZK (...) b) 1 példányból nyilvános könyvtári szoloigálatásait látja el, illetve ezt a példányt az igazgatási feladatokat ellátó szervezet számára biztosítja”*. Nem szolgál több útmutatással az 1997. évi CXL. törvény sem, amely szerint (61. § (4)) *„Az 55. §-ban foglaltakon túl a nemzeti könyvtár alapfeladatai: a) a Magyarországon keletkezett sajtótermékek kötelezpéldány-szoloigálatásra alapozott gyűjtése, megőrzése, szétosztása, (...) f) gyűjteményének elsősorban helyben használat útján történő rendelkezésre bocsátása”*.

Mindez nem ad tehát választ arra a lényegi kérdésre, hogy a három példányban beszoigálatandó elektronikus kötelezpéldányok esetén a „példány” kifejezés milyen licenckonstrukciót takar.

Szűkebb jogértelmezés

Nézzünk meg egy, az előbbtől eltérő, a tágabb jogszabályi környezetet, illetve a külföldi gyakorlatot is szem előtt tartó, a szoloigálatás lehetőségeinek tekintetében szűkebbnek tekinthető jogértelmezést!

Ez a felfogás abból indul ki, hogy egy elektronikus kötelezpéldány, a nyomtatotthoz hasonlóan, egyidejűleg egy felhasználó számára szoloigálatható, vagyis, ha nem létezik másféle megállapodás, az egy darab, egyfelhasználós licencnek felel meg. A kötelezpéldány-rendelet szerint (11. § (2)) *„Az OSZK a mellékletben felsorolt sajtóterméktípusok három kötelezpéldányából a) 2 példányt a nemzeti könyvtári alapfeladatok ellátására fordít, b) 1 példányt a KLTE Könyvtára számára küld el”*. Az OSZK-nak ebből következőleg törekednie kell a konkurens felhasználás kizárására, arra tehát, hogy az elektronikus kötelezpéldányok egyidejűleg egyetlen felhasználó számára legyenek csak hozzáférhetők.

A nemzetközi gyakorlat

Egyesült Királyság

2005-ben, nem sokkal a nyomtatott kiadványok tekintetében a régi szabályozást megerősítő, ugyanakkor a non-print kiadványokra is kiterjedő kötelesspéldány-törvény (*Legal Deposit Libraries Act 2003*) hatályba lépését követően, egy könyvtárosokból, a kiadói szféra képviselőiből, valamint független szakértőkből felállított, kormányzat melletti tanácsadói testület, az ún. *Legal Deposit Advisory Panel (LDAP)* kezdte meg a működését az Egyesült Királyságban. A 2003-as törvény alkalmazásának, gyakorlatba való átültetésének támogatásán túl a testület fő feladata, hogy ajánlásokkal segítse a non-print kiadványok kötelesspéldányaira vonatkozó szabályozás megalkotását. A kormányzat által a tárgyban kezdeményezett konzultáció tehát az LDAP ajánlásaira épült. A 2012 februárjában napvilágot látott, a törvényt kiegészítő szabályzat tervezetét ismertető konzultációs jelentés [11] a non-print kiadványok kötelesspéldányainak könyvtári szolgáltatására is kitér.

A tervezett szabályozás értelmében a kötelesspéldány-jogosult könyvtár a non-print kiadványok kötelesspéldányaihoz egyidejűleg egy terminálon keresztül nyújthat hozzáférést, tehát csupán a konkurens felhasználás kizárásával szolgáltathatja őket

Fontos kitétele a tervezetnek, hogy a non-print kiadványok kötelesspéldányai kizárólag megőrzési céllal, illetve a kötelesspéldány-jogosult könyvtárak elveszett vagy megrongálódott példányainak pótlása érdekében másolhatók vagy konvertálhatók. Mindez összhangban van a brit *Szellemi Tulajdon Hivatalának (Property Office)* a szerzői jogi kivételek vonatkozásában megjelentett konzultációs jelentésével [12], amely több ponton is hangsúlyozza, hogy a könyvtári dokumentumok másolásának a megőrzést kell szolgálnia, a formátumok közti konverzióknak pedig – az előbbivel összefüggésben – az elavulás megelőzését.

Nem kis jelentőséggel bír a tervezetnek az a része, amely a kis- és induló vállalkozások tehermentesítése érdekében fogalmaz meg kivételeket. Ezek egyike, hogy az érintett kiadóknak felajánlják a lehetőséget, hogy a nyomtatott kiadvány helyett annak elektronikus (online) változatát szolgáltatásukba be, ha ilyen létezik, és tartalmát tekintve lényegében megegyezik a nyomtatottal. (A moratóri-

um, amelynek értelmében e kivételek megfogalmazódtak, 2014 márciusában fog lejárni.)

(Említést érdemel még, hogy az LDAP mellett létrejött egy bizottság is *Joint Committee on Legal Deposit* néven, amely a kiadói ipar és a kötelesspéldány-jogosult könyvtárak képviselőit tömöríti, s célja a kiadói és a könyvtári szféra közötti együttműködés elősegítése.)

Franciaország [13]

Franciaországban a *Code du patrimoine*, illetve az annak részét képező, 1992-es kötelesspéldány-törvény rendelkezik a kötelesspéldányok beszolgáltatásáról; a digitális kötelesspéldányok ugyanakkor csak a 2006-os szerzői jogi törvénnyel kerültek be a jogszabályba. A szabályozás – a személyes tartalmak kivételével – kiterjed minden, az interneten keresztül közzétett dokumentumra, a weboldaltól kezdve az audiovizuális felvételeken át az e-kiadványokig. Fontos megjegyezni, hogy a kötelesspéldány-törvény gyakorlatba való átültetéséről szóló 1993-as rendeletet 2006-ban módosították annak lehetővé tétele érdekében, hogy a kiadók – a *Francia Nemzeti Könyvtárral (BnF)* való külön megállapodás alapján – a nyomtatott kiadványok beszolgáltatását kiválthassák az eredeti dokumentummal azonos tartalmú digitális állomány rendelkezésre bocsátásával. Ez a szabályozás megengedőbb az előző, Egyesült Királyságbelihez képest, mégpedig annyiban, hogy 1) nem csupán az elektronikus formában is megjelenő kiadványokra terjed ki; 2) nem ideiglenes jellegű, ugyanakkor kevésbé megengedő, amennyiben nem lényegi, hanem pontos tartalmi azonosságot ír elő.

Érdemes megemlíteni még a BnF-ről szóló 1994-es rendeletet is, amely megerősíti, hogy a nemzeti könyvtár alapvető missziója a kötelesspéldányok gyűjtése és hosszú távú megőrzése.

Az elektronikus kötelesspéldányok hozzáférhetősége tekintetében a *Code du patrimoine* úgy rendelkezik, hogy ezek csupán megfelelő felhatalmazással rendelkező kutatók számára szolgáltathatók, a könyvtár saját helyiségeiben, az e kutatók számára kizárólagosan fenntartott munkaállomásokon. [14]

Csehország [15]

Csehországban nem írja elő jogszabály az elektronikus kiadványok kötelesspéldányként való beszolgáltatását, így az önkéntes alapon, a kiadókkal

való megállapodás révén történik. Az ilyen módon beszoigálatott digitális dokumentumokat, ha a kiadó másként nem rendelkezik, egyfelhasználó modellben, a könyvtár saját helyiségeiben szozgálatják.

Hasonlóképpen járnak el a webaratás útján archivált tartalmakkal is, amelyeket szintén csak a könyvtár épületén belül tesznek elérhetővé, kivéve, ha a *Creative Commons* alatt publikált oldalakról van szó, vagy az előállító/kiadó beleegyezett, hogy nyilvánosan hozzáférhetővé tegyék az adott tartalmat.

Összegzés/Javaslat

A beszoigálatási kötelezettség problémája

Ahogy fentebb is megfogalmaztuk, a nem fizikai hordozón megjelenő, távoli hozzáférésű vagy letölthető kiadványok hiányos beszoigálatásának problémájára egy megfelelően világosan fogalmazó, a beszoigálatandó kiadványok körét kellőképpen kifejtő jelleggel definiáló rendelet kodifikálása jelentene megoldását. Mintául szolgálhat e szempontból a Code du patrimoine korábban említett megfogalmazása.

A digitális kötelempéldányok könyvtári szozgálatásának problémája

Az elektronikus kiadványok könyvtári szozgálatását illetően, a nemzetközi példák figyelembevételével, az alábbi, az érvényes hazai jogi szabályozásból is kiolvasható gyakorlat alkalmazását javaslom:

- Az online elektronikus kötelempéldányt a kötelempéldány-jogosult könyvtár saját helyiségein belül, egyidejűleg egy felhasználó számára szozgálathatja, kivéve, ha a kiadóval/előállítóval való írásos megállapodás másként rendelkezik.
- Az előbbiekből következik, hogy a kötelempéldány-jogosult könyvtárnak törekednie kell
 - 1) a konkurens felhasználás kizárására, valamint
 - 2) olyan műszaki megoldások alkalmazására, amelyek megakadályozzák az elektronikus kiadványok letöltését, a felhasználók saját készülékeire való elmentését, interneten keresztül történő továbbítását, megosztását stb.

A fentebb vázolt, jóval megengedőbb, a korlátlan hozzáférés lehetőségét magában foglaló felfogás tehát, ahogy említettem, abból indul ki, „*hogy a terminálokön való megjelenítés a dokumentumról a törvényi szabályozással összhangban (35. § (4)) készített másolatnak tekinthető, amely másolat pedig, ugyancsak a törvénnyel összhangban (38. § (5)), szabadon hozzáférhetővé tehető*”. Ezzel kapcsolatban idézem Tóth Péter Benjamin fentebb említett tanulmányát:

„A digitális archiválás az Szt. szerint a többszörözés kategóriájába tartozik. Eszerint

„Többszörözés:

- a) a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint
- b) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.”

„A mű többszörözésének minősül különösen (...) a mű tárolása digitális formában elektronikus eszközön (...).’ [Szt. 18.§ (1) (2)] Természetesen ez alapján nemcsak az első archiválási tevékenység, hanem az esetleges későbbi (pl. olvasók részére történő) másolatkészítések is többszörözésnek minősülnek.

Az Szt. 18.§ (1) és 84/A.§ (1) a) alapján *mind a szerzők, mind az adatbázis-előállítók kizárólagos joga, hogy művük/teljesítményük többszörözését engedélyezzék.*”

Tisztább helyzetet teremtené a brit tanácsadó testületnek (LDAP) a könyvtári másolatkészítés kapcsán megfogalmazott ajánlása, annak alkalmazása is: „*A kötelempéldány-jogosult könyvtárnak meg kell győződnie arról, hogy a másolat egy olyan személy számára készül, aki azt valamely nem kereskedelmi célú kutatás, magáncélú kutatás, törvényalkotói vagy bírósági eljárás (...) érdekében hasznosítja. A másolatnak, amennyiben a kiadó másként nem rendelkezik, nyomtatottnak kell lennie.*” [16]

A kötelempéldányok archiválási célú másolásának lehetővé tétele

A kötelempéldányok beszoigálatásának alapvető célja, hogy általa az állam gondoskodjon a nemzeti kulturális örökség részét képező kiadványok hosszú távú megőrzéséről. Ez teszi indokolttá annak –

akár jogszabályi szintű – deklarálását, hogy a nemzeti könyvtár, a hosszú távú megőrzésért felelős intézményként, jogosult az elektronikus köte-

lempdányoknak az adatmigráció érdekében történő, megőrzési célú másolására/konverziójára. (Ez az Szjt. 35.§ (4) a) értelmében általánosságban, minden „nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint a közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívum” vonatkozásában már most is lehetséges.)

A megőrzés (archiválás) tehát jogszabályi kötelezettség, amelyet a 3/1975. KM-PM együttes rendelet [17] a következőképpen fogalmaz meg:

„15. § (4) A könyvtár megőrző feladatán a tudományos, történeti kutatások szempontjából jelentős, a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott dokumentumoknak az állományban való végleges megtartását kell érteni.”

A kötelempdányok archiválását a vonatkozó rendelet írja elő:

„13. § (1) Az Országos Széchényi Könyvtár a (2) bekezdésben foglaltak kivételével egy kötelempdányt archiválni köteles.”

(A hivatkozott (2) bekezdés a Magyar Filmintézet, a Magyar Szabványügyi Testület és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala archiválási kötelezettségére vonatkozik.)

E-kötelempdányok nem helyszíni hozzáférhetővé tétele/kölcsönzése

A kérdés kényes volta, a technikai megoldások (pl. DRM) elégtelensége miatt, s egyben a vázolt nemzetközi gyakorlattal összhangban azt javaslom, hogy napoljuk el azt a felvetést, hogy a kötelempdány-jogosult könyvtárak felhasználói a jogosult könyvtárak falain kívül, saját készülékeikre is kölcsönözhessek az e-kiadványokat.

Műszaki leírások közzététele

Egyes kiadók részéről felmerül az igény, hogy a kötelempdány-jogosult intézmények tegyék közzé az e-kiadványok letölthetőségének, megoszthatóságának érdekében alkalmazott biztonsági intézkedéseikre vonatkozó műszaki leírásokat. Ez, bár látszólag a kiadók meggyőzését, az együttműködési hajlam növelését szolgálhatná, egyben a kockázat fokozását is jelentené a rendszer esetleges gyöngye pontjainak kitergetésével.

Nyilvános haszonkölcsönzési jog (PLR)

A diskurzus érdekeltjei – a kiadók és a kötelempdány-jogosult könyvtárak mellett – maguk a szerzők is, akiket a nyilvános haszonkölcsönzés fejében megfelelő díj illet meg. [18]

Jótekonnyan befolyásolhatná a kérdés tisztázását az is, ha a közös jogkezelő szervezet megbízható adatgyűjtésének következményeként a szerzői jogdíjak eljuthatnának a jogosultakhoz.

Záró megjegyzés

Fontos volna, hogy a kiadók és a könyvtárak, az egymástól való kölcsönös függésüket felismerve, közösen keressenek konszenzusos megoldásokat a felmerülő problémákra, egyszersmind bizonyítva, hogy van lehetőség értelmes, termékeny párbeszédre a versenyszféra és a közszféra szereplői között.

Jegyzetek és irodalom

- [1] MICHAUX, Stéphanie: A la recherche d'un modèle viable de prêt numérique pour les bibliothèques <http://www.lettresnumeriques.be/2012/05/31/a-la-recherche-dun-modele-viable-de-pret-numerique-pour-les-bibliotheques/> (Megtekintve: 2012. június 21.)
- [2] Érdemes itt felhívni a figyelmet a JISC (Joint Information Systems Committee) 2009-ben készített jelentésére, amely esetenként egymásnak igencsak ellentmondó adatokat állít egymás mellé: „Volt például olyan kiadó, amely állította, hogy nagymértékben csökkent az általa kiadott, és a JISC „national e-book observatory” elnevezésű projektje által ingyenesen letölthetővé tett tankönyv nyomtatott változatának eladása. A CIBER cég által készített kezdeti elemzések azonban azt mutatták, hogy a projektben érintett címek elektronikus hozzáférhetővé nem befolyásolta a nyomtatott példányok eladását.” (JOINT, Nicholas: Áttörést jelenthet-e az e-könyv a könyvtári szolgáltatásban? = Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 58. évf. (2011) 7. sz. p. 313-315. The electronic book: a transformational library technology? Library Review, 59. köt. 2. sz. 2010. p. 82–91. (Ref.: Dancs Szabolcs) http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5513&issue_id=528 (Megtekintve: 2012. július 5.)
- [3] <http://business.time.com/2012/06/22/study-e-book-library-borrowing-takes-slow-pace/> (Megtekintve: 2012. június 23.)

- [4] DIPPOLD Péter: Kötelezpéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: Nemzetközi kitekintés. = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 1. sz. 2005. p. 63–74. Elektronikus változat:
<http://ki.oszk.hu/ki/kfarchiv/2005/1/dippold.html>
(Megtekintve: 2012. július 5.)
- [5] A kérdésről bővebben: AMBERG Eszter: Szerzői jog a digitális könyvtárban. = TMT, 57. köt. 6. sz. 2010. p. 250–258. Elektronikus változat:
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5330&issue_id=515
- [6] DIPPOLD 2005.
- [7]
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000020905828&cidTexte=LEGIARTI00000206%20074236&dateTexte=20110520> (Megtekintve: 2012. június 15.)
- [8] DIPPOLD 2005.
- [9]
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99900076.TV (Megtekintve: 2012. június 15.)
- [10] TÓTH Péter Benjamin: A digitális könyvtár és a szerzői jog. = TMT, 49. köt. 6–7. sz. Elektronikus változat:
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=684&issue_id=42 (Megtekintve: 2012. június 23.)
- [11] Consultation on the Legal Deposit of Non-Print Works: 24 February 2012
http://www.culture.gov.uk/images/consultations/Consultation_on_the_Legal_Deposit_of_Non-Print_Works.pdf (Megtekintve: 2012. június 21.)
- [12] Taking Forward the Gowers Review of Intellectual Property: Second Stage Consultation on Copyright Exceptions
<http://www.ipo.gov.uk/consult-gowers2.pdf> (Megtekintve: 2012. június 21.)
- [13] A francia helyzetet a következő tanulmány alapján ismertetem: Peter Stirling, Gildas Illien, Pascal Sanz and Sophie Sepetjan: The state of e-legal deposit in France: Looking back at five years of putting new legislation into practice and envisioning the future. = IFLA Journal, 38. köt. 1. sz. 2012. p. 5–24.
http://www.ifla.org/files/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-38-1_2012.pdf (Megtekintve: 2012. június 21.)
- [14]
<http://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?idArticle=LEGIARTI000006845526&cidTexte=LEGIARTI000006074236&dateTexte=20110520> (Megtekintve: 2012. június 21.)
- [15] A csehországi helyzetről szóbeli tájékoztatást kaptam a prágai nemzeti könyvtárban jártamkor Adolf Knoll tudományos titkártól, Světlana Knollovától, a külföldi gyarapítás vezetőjétől és Zuzana Kratochvílovától, a nemzeti könyvtár webarchiválásért felelős munkatársától.
- [16] Consultation on the Legal Deposit of Non-Print Works: 24 February 2012, 12.6
- [17]
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97500003.KMA (Megtekintve: 2012. június 23.)
- [18]
http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100014.NEM (Megtekintve: 2012. június 23.)

Beérkezett: 2012. VII. 24-én.

